

Munisa QODIROVA,
Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: munisakadirova9894@gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti dotsenti, PhD N. Madalovning taqrizi asosida

BADIIY MATNDA SAN'AT TERMINLARINING QO'LLANILISH MOTIVLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)

Аннотация

Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi san'at terminlarining badiiy matnlarda qo'llanilish motivlari va ularning funksional-semantik xususiyatlari lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. San'atga oid leksik birliklarning matn mazmunini boyitish va obraz yaratishdagi roli, shuningdek, ularning ingliz va o'zbek tillarida qo'llanilish uslubi va milliy madaniy kontekstga moslashuvi qiyosiy tahlil qilinadi. San'at terminlarining badiiy nutqda estetik va stilistik vosita sifatida ishtiroki, ularning muloqotda kognitiv va emosional ta'sir ko'rsatishdagi ahamiyati o'rganiladi.

Kalit so'zlar: san'at terminlari, funksional-semantik xususiyatlar, badiiy matn, leksik birliklar, stilistik vositalar, milliy – ma'daniy kontekst, obraz yaratish, estetik ta'sir.

МОТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕРМИНОВ В ЛИТЕРАТУРНЫХ ТЕКСТАХ И ИХ ОСОБЕННОСТИ (НА ПРИМЕРЕ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация

В статье проводится лингвистический анализ мотивов использования терминов искусства и их функционально-семантических особенностей в литературных текстах на английском и узбекском языках. Рассматривается роль лексических единиц, связанных с искусством, в обогащении содержания текста и создании образов, а также их особенности использования и адаптации в национально-культурном контексте на английском и узбекском языках. Статья также изучает роль терминов искусства как эстетического и стилистического средства в литературном языке и их значение в создании когнитивного и эмоционального воздействия в коммуникации.

Ключевые слова: термины искусства, функционально-семантические особенности, литературный текст, лексические единицы, стилистические средства, национально-культурный контекст, создание образов, эстетическое воздействие.

MOTIVES FOR THE USE OF ART TERMS IN LITERARY TEXTS AND THEIR CHARACTERISTICS (BASED ON THE EXAMPLE OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES)

Annotation

The article provides a linguistic analysis of the motivations behind the use of art terminology and their functional-semantic characteristics in literary texts in English and Uzbek. The role of art-related lexical units in enriching the content of the text and shaping images, as well as their usage patterns and adaptation to the national cultural context in English and Uzbek are comparatively analyzed. The article also explores the role of art terminology as an aesthetic and stylistic tool in literary language and its significance in producing cognitive and emotional effects in communication.

Key words: art terminology, functional-semantic characteristics, literary text, lexical units, stylistic devices, national-cultural context, image creation, aesthetic effect.

Kirish. San'at va ma'daniyatning lingvistik aspektlaridagi o'rni tilshunoslik sohasida dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib, san'atga oid terminlarning lingvistik tahlili ilm-fan rivojida yangi izlanishlar olib borishni talab qiladi. San'at terminologiyasi o'zining murakkab semantik va funksional jihatlar bilan nafaqat badiiy asarlarning semantik tuzilishini boyitadi, balki madaniy kodlarni ham uzviy ifodalaydi. Tilshunoslikda san'at terminlarining o'rganilishi madaniyatlararo aloqalarni, milliy o'zlikni aks ettiruvchi vosita sifatida katta ahamiyatga ega. Ushbu terminlar ijtimoiy qadriyatlar, estetik tafakkur va badiiy jarayonlarni tilda muayyan shaklda kodlaydi, bu esa ularning ilmiy tahlilini dolzarb qiladi. Tilshunoslikda terminologiya tushunchasi umumiy nazariyaning asosiy unsuri bo'lib, u bir yoki bir nechta tillarda ma'lum sohalariga oid leksik birliklarni yig'ish, ta'riflash, shakllantirish va taqdim etishni o'rganadi. Ushbu sohada tadqiqotlar olib borgan X. Felber, bu masala bo'yicha uch xil nuqtai nazarni ta'kidlaydi: 1) sohalararo fan bo'lib, maxsus tushunchani ifodalovchi terminlarni o'rganadi; 2) muayyan soha tushunchalari tizimini aks ettiruvchi terminlar majmuasi; 3) terminlar yordamida ifodalangan maxsus soha tushunchalarining tarqoq bo'lishidir [1]. Tilshunos olimlar o'rtasida termin sifatida hisoblangan asosiy obyektning ta'rifiga doir bahs-munozaralar hali ham davom etmoqda.

Rus tilshunos olimi B.N. Golovin, «Terminlar umumiy foydalanishdagi so'zlardan farqli ravishda joriy qilinadi va ularning zarurati anglangan holda yaratiladi», deb ta'kidlaydi [2]. N.P. Kuzkin esa, «Umumiy adabiyotda keng tarqalgan leksema hammaga tanish bo'lib, terminologik sohadagi termin esa faqat tor doiradagi mutaxassislariga tegishlidir», deb izohlaydi [3]. Ushbu ta'riflarga qo'shimcha ravishda, P.P. Nishonov «Termin - o'z tuzilishi jihatidan so'z yoki so'z birikmasi bo'lib, semantika jihatidan maxsus soha

doirasida cheklangan va ushbu soha tushunchasini ifodalovchi leksik birlikdir», deya ta'rif beradi. Termin va terminologiyaga oid tadqiqotlar tahlil qilinishi natijasida P.P. Nishonov tomonidan termin tushunchasiga berilgan ta'rif bir qancha izohlar bilan kengaytirilgan va quyidagicha ifodalangan: Termin - o'z lingvistik tabiati jihatidan adabiy tilning leksik tizimining ajralmas qismi bo'lib, boshqa so'z turlaridan kasbiy, ilmiy va texnik tushunchalarni aniq va ixcham ifodalovchi, ma'lumotga boy bo'lishi bilan ajralib turadigan, tuzilishi jihatidan so'z yoki so'z birikmasi, abreviatura bo'lib, semantika jihatidan maxsus soha doirasida cheklangan va ushbu soha tushunchasini ifodalovchi leksik birlikdir [4]. Shu bilan birga, termin soha vakillarining asosiy muloqot vositasi sifatida xizmat qiladi. Bundan tashqari olimlarning diqqat e'tiborini tortuvchi dolzarb masalalardan biri sifatida qolmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hozirgi vaqtda terminologiya lingvistikaning faol rivojlanayotgan sohalaridan biri hisoblanadi. Terminologiya bo'yicha maxsus tadqiqotlar, ya'ni maxsus til bo'limiga oid izlanishlar mashhur rus va xorijiy tadqiqotchilar G.O. Vinokur (1939), D.S. Lotte (1961, 1968), A.A. Reformatskiy (1959, 1968, 1986), O.S. Axmanova (1969), E.N. Tolikina (1970), V.V. Gak (1971), V.M. Leychik (1971, 1977, 1981, 1985, 1987, 1991, 2007), B.N. Golovin (1970, 1972, 1987), V.P. Danilenko (1971, 1976, 1977, 1978, 1986), A.V. Superanskaya (1983, 2007a, 2007b) va T.S. Rosyanova (2018) tomonidan amalga oshirilgan.

Rus va boshqa tillardagi san'at terminlariga oid dastlabki tadqiqotlar Sh. Samushiamning «Hozirgi zamon rus tilida musiqiy terminologiya» (1969), S. Lubenskayaning «Ingliz tilida musiqiy terminologiyaning shakllanishi yo'llari va manbalari» (1971), L. Peretsmanning «Nemis musiqiy terminologiyasining shakllanishi va

rivojlanishi, uning ekspressiv-stilistik funksiyalari» asarlarida ko'rib chiqilgan. O'zbek tilida musiqiy terminlarga oid tadqiqotlar F. Sh. Qodirovaning "Ingliz va o'zbek tillaridagi tasviriy sanat va dizaynga oid terminlarning lingvokulturologik xususiyatlari" (2021), G.S. Xojiyevaning "Sanatga oid terminlarning leksik-semantik va milliy-madaniy taxlili (fransuz va o'zbek tillari misolida)" (2023), asarlarida o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research methodology). Maqolada ko'zlangan maqsadga to'la qonli erishish maqsadida 4 asosiy metodlardan foydalangan holda tahlil ishlarini olib boramiz. Ular:

1. Qiyosiy tahliliy metod – lingvistik tadqiqotlarda keng qo'llaniladigan usullardan biri bo'lib, bir necha tillardagi terminlar, tushunchalar va ularning qo'llanish uslublarini qiyoslab o'rganishga qaratilgan.

2. Diskursiv analiz – terminlarning real muloqotdagi, ya'ni matndagi qo'llanishiga e'tibor qaratadi. Bu metod tilshunoslikda terminlar va ularning nutqiy strukturalardagi roli, ularning estetik, stilistik va kommunikativ vazifalarini o'rganishga yordam beradi.

3. Semantik – funksional metod – terminlarning ma'nodorlik jihatlari va ularning stilistik, funksional xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Bu metod til birliklarining semantik kengligi, ularning badiiy asarlardagi semantik imkoniyatlari va funksional roli haqida chuqur bilim beradi.

4. Matnshunoslik va stilistika metodlari – badiiy matndagi san'at terminlarining stilistik va estetik vazifalarini o'rganadi. Matnning ichki tuzilishi, stilistik vositalar orqali qanday obrazlar yaratishi va terminlarning ushbu jarayondagi o'rni tahlil qilinadi.

Tahlil va natijalar. Quyida tahlil natijalari jadval ko'rinishida keltirilgan:

	Asar nomi (muallif)	Til	San'atga oid terminlar bilan parcha	Metod 1: Qiyosiy-tahliliy	Metod 2: Semantik-funksional	Metod 3: Stilistik-tahliliy
1	Girl with a Pearl Earring (Tracy Chevalier)	Ingliz	«The light in the painting makes the pearl glisten, and the shadow of her face adds depth». (p. 25)	Terminlar qiyosiy ravishda o'zbek tilidagi yaltirash va soya so'zlari bilan solishtiriladi. Ingliz tilida terminlar tasviriy san'at texnikasi bilan bog'liq.	Light va shadow terminlari rang-baranglikni va yorug'likning ta'sirini bildiradi.	Glisten so'zi estetik va tasviriy ta'sir ko'rsatadi.
2	The Picture of Dorian Gray (Oscar Wilde)	Ingliz	«The portrait had the elegance of a Renaissance masterpiece.» (p. 92)	Elegance va masterpiece so'zlari o'zbek tilida nazokat va daho asar kabi terminlarga o'xshash tahlil qilinadi.	Bu yerda elegance stilistik yukga ega, masterpiece esa asar qadriyatini ifodalaydi.	Iboralar asar uslubiga estetik beradi va Renaissance tushunchasi badiiy qadriyatini oshiradi.
3	The Great Gatsby (F. Scott Fitzgerald)	Ingliz	«The lights of the city sparkled like jewels, casting a golden glow on the party».	Lights va jewels so'zlari o'zbek tilida yorug'liklar va zarlar kabi terminlarga qiyoslanadi.	Sparkled so'zi yorug'likning qiziqarli va jozibador ko'rinishini ifodalaydi.	Sparkled so'zi estetik ta'sir ko'rsatadi, golden glow esa tasviriy va melodik birikma yaratadi.
4	O'tgan kunlar (Abdulla Qodiriy)	O'zbek	«Madrasaning katta eshigi ochilganda, ichkaridan amirlar haykali ko'rindi».	Haykal tushunchasi bilan ingliz tilidagi «sculpture» tushunchasi qiyosiy tahlil qilinadi.	«Haykal» so'zi madaniy va tarixiy semantik yukga ega.	«Haykal» tushunchasi milliy va madaniy kontekstni ifodalaydi.
5	Oq kema (Chingiz Aytmatov)	O'zbek	«Kemaning oq rangdagi tasviri, uning ichki tuyg'ularini aks ettiradi.» (b. 15)	«Tasvir» so'zi o'zbek tilida «depiction» yoki representation bilan qiyoslanadi. «Oq rang» esa «white color» ga mos keladi. Qiyosiy tahlil orqali ranglarning simbolik ahamiyati aniqlanadi.	«Tasvir» so'zi san'at asarining ko'rinishini va uning estetik qiymatini ifodalaydi. «Oq rang» ichki tinchlik va sof niyatni aks ettiradi.	«Tasvir» badiiy asar sifatida ko'zni jalb qiluvchi estetik tuyg'ularni keltirib chiqaradi. «Oq rang» muallif tomonidan berilgan ma'naviy hissiyotlarni ta'kidlaydi.

Xulosa va takliflar. Ushbu maqola doirasida olingan badiiy asar parchalarining tahlili san'at terminlarining semantik, funksional va stilistik xususiyatlarini ochib beradi. Qiyosiy tahlil yordamida ingliz va o'zbek tillaridagi san'at terminlarining o'zaro bog'liqligi va farqlari ko'rsatildi, bu esa tilshunoslikda madaniyatning ahamiyatini yoritishga xizmat qiladi. Semantik-funksional yondashuv terminlarning o'ziga xos ma'nolarini va ularning badiiy matnlarda qanday qilib hissiy va estetik ta'sir yaratishini aniqlashga yordam

berdi. Stilistik tahlil esa san'at terminlarining badiiy uslubdagi rolini namoyish etdi va ularning muloqotda kognitiv ko'rsatkichlari bilan bog'liqligini keltirib chiqardi. Diskursiv analiz esa san'at terminlarining kontekstual ahamiyatini belgilashga, ularning ijtimoiy va madaniy kontekstda qanday ishlatilishini ko'rsatishga imkon berdi. Shu tariqa, tadqiqotimiz badiiy adabiyotda san'at terminlarining zamonaviy ahamiyatini va ularning lingvistik ifodasini yanada chuqurroq o'rganish zarurligini ta'kidlaydi.

ADABIYOTLAR

- Felber H. Terminological work and standardization of terminology. – Paris, 1974. – P. 1.
- Головин Б.Н. О некоторых аспектах лингвистического и информационного изучения термина // Место терминологии в системе современных наук. Научный симпозиум. – М., Изд-во МГУ, 1970. – С. 41.
- Кузькин Н.П. К вопросу о сущности термина // Вестник ЛГУ. – № 20. Вып. 4. – Л., 1962. – С. 132.
- Нишонов П. Француз ва ўзбек тиллари юридик терминологиясининг киёсий-типологик тадқиқи. Номз. диссер. ... автореф. – Тошкент: 2009. – Б. 17
- Xojiyeva G. S. Sanatga oid terminlarning leksik-semantik va milliy-madaniy tahlili (fransuz va o'zbek tillari misolida): filol.f.f.d. (PhD). ... diss. aytoref. – Buxoro, 2023. – 54 b.
- Qodirova F. Sh. Ingliz va o'zbek tillaridagi tasviriy sanat va dizaynga oid terminlarning lingvokulturologik xususiyatlari: fil.f.f.d. (PhD). ... diss. avtoref. – Toshkent: 2021. – 51 b.
- Ismailov G'. O'zbek tili terminologik tizimlarida semantik usulda termin hosil bo'lishi. Fil.f.n. diss... – Toshkent: 2011. – B. 24.
- Leeuwen T. The critical analysis of musical discourse. Critical Discourse Studies 4 (9), – London, 2012. – pp. 319–328.